

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII
Tom XVI

Od atlasu do kolekcji.
W 440. rocznicę I wydania atlasu
Abrahama Orteliusa

Poświęcamy pamięci
dr. TOMASZA NIEWODNICZAŃSKIEGO
Autorzy

L. & A. BIRKENMAJER INSTITUTE FOR THE HISTORY OF SCIENCE
POLISH ACADEMY OF SCIENCES
TEAM FOR THE HISTORY OF CARTOGRAPHY
UNIVERSITY OF SZCZECIN
INSTITUTE OF THE HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS
THE NATIONAL ARCHIVES IN SZCZECIN

FROM THE HISTORY OF CARTOGRAPHY
Volume XVI

From the Atlas to the Collection.
In 440. Anniversary of the 1st Edition
of Abraham Ortelius' Atlas

Edited by
JERZY OSTROWSKI, RADOSŁAW SKRYCKI

SZCZECIN 2011

INSTYTUT HISTORII NAUKI im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZESPÓŁ HISTORII KARTOGRAFII
UNIwersytet Szczeciński
INSTYTUT HISTORII I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W SZCZECINIE

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XVI

Od atlasu do kolekcji.
W 440. rocznicę I wydania atlasu
Abrahama Orteliusa

Pod redakcją
JERZEGO OSTROWSKIEGO I RADOŚŁAWA SKRYCKIEGO

SZCZECIN 2011

Opracowanie redakcyjne:
Jerzy OSTROWSKI, Radosław SKRYCKI

Recenzent::
Prof. dr hab. Stanisław ALEXANDROWICZ

Redakcja techniczna i skład:
Dorota KOZŁOWSKA

Tłumaczenia streszczeń na język angielski:

AUTORZY

Tłumaczenie wstępu:
NATALIA LIETZ

Wydawnictwa IHN PAN
Nowy Świat 72 00-330 Warszawa
tel. 22 6572714
e-mail: ihn@ihnpan.waw.pl

© by: IHN PAN, ZHK, IHiSM, AP 2011

ISSN: 0138-0850
ISBN: 9788386062-05-8

Drukarnia Kadruk
ul. Romera 10 E
71-246 Szczecin

SPIS TREŚCI

<i>Jerzy Ostrowski, Radosław Skrycki</i> – WSTĘP	9
<i>Kazimierz Kozica</i> – DOKTOR TOMASZ NIEWODNICZAŃSKI 25 IX 1933–3 I 2010	13

ABRAHAM ORTELIUS I JEGO DZIEŁO

GERARD MERCATOR DO ABRAHAMA ORTELIUSA	27
<i>Kazimierz Kozica</i> – ABRAHAM ORTELIUS I JEGO ATLAS <i>THEATRUM ORBIS TERRARUM</i>	29
<i>Małgorzata Brzezińska-Klusek, Adam Linsenbarth</i> – Mapy biblijne w atlasie Abrahama ORTELIUSA <i>THEATRUM ORBIS TERRARUM</i>	47
<i>Dorota Jutrzenka Supryn</i> – ATLAS ODZYSKANY – IV <i>ADDITAMENTUM THEATRUM ORBIS TERRARUM</i> ABRAHAMA ORTELIUSA ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO HOSIANUM W OLSZTYNIE – ZAGADNIENIA HISTORYCZNO-KONSERWATORSKIE	63
<i>Dariusz Lorek</i> – ZAKRES INFORMACJI GEOGRAFICZNEJ I NAZEWNICZEJ DLA OBSZARU WIELKOPOLSKI W ATLASIE ORTELIUSA	77

ATLASY I KOLEKCJE

<i>Lucyna Szaniawska</i> – POPULARYZACJA REGUŁ KARTOGRAFICZNYCH PTOLEMEUSZA W RENESANSOWYCH ATLASACH ŚWIATA ORTELIUSA, MERCATORA I DE JODE	87
<i>Beata Medyńska-Gulij</i> – GRAFICZNE TECHNIKI PROJEKTOWANIA MAP W ATLASACH ABRAHAMA ORTELIUSA (1570), GERARDA DE JODE (1578) I GERARDA MERCATORA (1595)	101
<i>Jarosław Łuczyński</i> – TORUŃSKI EGZEMPLARZ ATLASU GERARDA MERCATORA Z 1595 ROKU	109
<i>Radosław Skrycki</i> – ATLAS JAKO DZIEŁO SZTUKI I MANIFEST POLITYCZNY (NA PRZYKŁADZIE ATLASU WIELKIEGO ELEKTORA)	119
<i>Beata Konopska</i> – EWOLUCJA KONCEPCJI POLSKICH ATLASÓW HISTORYCZNYCH W XIX–XX WIEKU	129
<i>Krzysztyna Szykuła</i> – ATLASY SZTUCZNE W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIwersyteckiej we Wrocławiu ze szczególnym uwzględnieniem 7-tomowej kolekcji Machniczki	145

<i>Barbara Przyłuska, Jerzy Ostrowski</i> – „ATLAS POLSKI WSPÓŁCZESNEJ” LWOWSKIEJ I WROCŁAWSKIEJ KSIĄŻNICY-ATLAS – PREKURSOR NOWOCZESNYCH SZKOLNYCH ATLASÓW GEOGRAFICZNYCH POLSKI	169
<i>Urszula Markiewicz</i> – ATLASY NOWOŻYTNE W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO I KSIĄŻNICY POMORSKIEJ W SZCZECINIE	193
<i>Aneta Kwiatkowska, Marek Marzec, Anna Wytyk</i> – CYFROWA KOLEKCJA UNIKATOWYCH ATLASÓW MORSKICH (XVI–XVIII W.) ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI GDAŃSKIEJ PAN NA PORTALU POLSKA.PL	207
<i>Piotr Grabowski</i> – WYBRANE ATLASY REGIONALNE OBSZARU DAWNYCH PRUS WSCHODNICH ORAZ WARMII I MAZUR W ZBIORACH KARTOGRAFICZNYCH OŚRODKA BADAŃ NAUKOWYCH W OLSZTYNIE	213
<i>Anna Osowska</i> – POLSKIE ATLASY TEMATYCZNE DO 1939 R. W ZBIORACH UNIwersytetu Wrocławskiego	221
<i>Rostysław Sossa, Neonila Padiuka, Taras Ohorodnyk</i> – AUSTRIACKIE MAPY TOPOGRAFICZNE W ZASOBACH LWOWSKIEJ NARODOWEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ IM. WASYLA STEFANYKA	241
<i>Dorota Bartnik</i> – MAPY ZIEM POLSKICH W WYDAWNICTWACH KSIĄŻKOWYCH I ATLASACH DO KOŃCA XVIII WIEKU W ZBIORACH UNIwersytetu ŁÓDZKIEGO	249
<i>Hubert Kowalski</i> – MAPY, PLANY I RYSUNKI ARCHITEKTONICZNE ZE ZBIORÓW WARSZAWSKICH WIZYTEK (ZAKON NAWIEDZENIA NMP)	267

CONTENTS

<i>Jerzy Ostrowski, Radosław Skrycki</i> – INTRODUCTION	9
<i>Kazimierz Kozica</i> – PHD TOMASZ NIEWODNICZAŃSKI 25 IX 1933–3 I 2010	13

ABRAHAM ORTELIUS AND HIS WORK

GERARD MERCATOR DO ABRAHAMA ORTELIUSA	27
<i>Kazimierz Kozica</i> – ABRAHAM ORTELIUS AND HIS ATLAS <i>THEATRUM ORBIS TERRARUM</i>	29
<i>Małgorzata Brzezińska-Klusek, Adam Linsenbarth</i> – BIBLE MAPS IN THE ABRAHAM ORTELIUS ATLAS <i>THEATRUM ORBIS TERRARUM</i> ..	47
<i>Dorota Jutrzenka Supryn</i> – RECOVERED ATLAS – ABRAHAM ORTELIUS’ ADDITAMENTUM IV FROM THE COLLECTION HOSIANUM IN OLSZTYN. RESTORATION AND HISTORICAL PROBLEMS	63
<i>Dariusz Lorek</i> – RANGE OF GEOGRAPHIC AND TOPONYMIC INFORMATION ABOUT GREATER POLAND AREA IN THE ORTELIUS’ ATLAS	77

ATLASES AND COLLECTIONS

<i>Lucyna Szaniawska</i> – POPULARIZING CARTOGRAPHIC PRINCIPLES OF PTOLEMY IN THE RENAISSANCE ATLASES OF THE WORLD OF ORTELIUS, MERCATOR AND DE JODE	87
<i>Beata Medyńska-Gulij</i> – GRAPHIC DESIGN TECHNIQUES ON MAPS FROM ORTELIUS’ <i>S</i> <i>THEATRUM</i> (1570), JODE’S <i>SPECULUM</i> (1578) AND MERCATOR’S <i>ATLAS</i> (1595)	101
<i>Jarosław Luczyński</i> – A GERARD MERCATOR ATLAS COPY FORM TORUŃ FROM 1595	109
<i>Radosław Skrycki</i> – THE ATLAS AS THE WORK OF ART AND THE POLITICAL MANIFEST (ON THE EXAMPLE OF THE ATLAS OF GREAT ELECTOR)	119
<i>Beata Konopska</i> – EVOLUTION OF THE CONCEPT OF POLISH HISTORICAL ATLASES IN THE 19TH AND 20TH CENTURY	129
<i>Krystyna Szykuła</i> – FACTICE ATLASES IN THE WROCLAW UNIVERSITY LIBRARY WITH SPECIAL REGARD TO THE 7-VOLUME MACHNIZKI’S COLLECTION	145

<i>Barbara Przyhuska, Jerzy Ostrowski</i> – „ATLAS OF CONTEMPORARY POLAND” PUBLISHED BY KSIĄŻNICA-ATLAS IN LVIV AND WROCLAW AS A PRECURSOR OF MODERN POLISH SCHOOL ATLASES	169
<i>Urszula Markiewicz</i> – EARLY MODERN PERIOD ATLASES IN THE RESOURCES OF THE STATE ARCHIVES IN SZCZECIN AND THE POMERANIAN LIBRARY IN SZCZECIN	193
<i>Aneta Kwiatkowska, Marek Marzec, Anna Wytyk</i> – A DIGITAL COLLECTION OF UNIQUE 16TH TO 17TH CENTURY MARINE ATLASES DERIVED FROM THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES GDANSK LIBRARY PRESENTED ON POLSKA.PL WEB PORTAL	207
<i>Piotr Grabowski</i> – SELECTED REGIONAL ATLASES OF THE FORMER EAST PRUSSIA, VARMIA AND MASURIA IN THE CARTOGRAPHIC COLLECTION OF THE RESEARCH CENTRE IN OLSZTYN	213
<i>Anna Osowska</i> – POLISH THEMATIC ATLASES UNTIL 1939 IN THE CARTOGRAPHIC COLLECTIONS OF THE UNIVERSITY OF WROCLAW	221
<i>Taras Ohorodnyk, Neonila Padiuka, Rostysław Sossa</i> – AUSTRIAN TOPOGRAPHIC MAPS IN THE FUNDS OF VASYL STEFANYK LVIV NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY	241
<i>Dorota Bartnik</i> – LODZ UNIVERSITY LIBRARY’S COLLECTION OF MAPS OF POLISH TERRITORIES IN BOOKS AND ATLASES PUBLISHED TO THE END OF THE 18TH CENTURY	249
<i>Hubert Kowalski</i> – MAPS, DESIGNS AND ARCHITECTURAL DRAWINGS FROM THE COLLECTION OF THE WARSAW MONASTERY OF THE SISTERS OF THE VISITATION (THE ORDER OF THE VISITATION OF HOLY MARY)	267

Piotr Grabowski
Olsztyn

WYBRANE ATLASY REGIONALNE DAWNYCH PRUS WSCHODNICH ORAZ WARMII I MAZUR W ZBIORACH KARTOGRAFICZNYCH OŚRODKA BADAŃ NAUKOWYCH W OLSZTYNIE

Atlas jako kompleksowy przekaz wiedzy o regionie ma od dawna ustaloną definicję w nauce i funkcję w gospodarce narodowej. Wzrost upowszechniania kartograficznej formy przekazu informacji powoduje konieczność opracowywania atlasów dla poszczególnych krajów, regionów lub województw. Celem takich opracowań jest przedstawienie życia społeczno-gospodarczego regionu na tle warunków środowiska przyrodniczego. Ważnymi elementami przy ich opracowaniu są: odpowiednio dobrana skala, zawartość treści, metody prezentacji kartograficznej oraz forma wydania i przeznaczenie. Istnieje tendencja uszczegóławiania informacji poprzez tworzenie atlasów mniejszych jednostek, ale w większych skalach.

Głównym zadaniem tych atlasów jest umożliwienie szybkiego i łatwego uzyskania potrzebnych informacji oraz dokonywania porównań i analiz przez instytucje planistyczne i lokalne władze przy podejmowaniu decyzji w poszczególnych dziedzinach gospodarki, administracji i edukacji.

Oprócz atlasów ogólnoinformacyjnych pojawiają się atlasy tematyczne prezentujące wybrane elementy środowiska geograficznego i występujące w nim zjawiska. O ile tradycja wykonywania map ogólnogeograficznych jest dość długa, to trudniejsze do opracowania są mapy tematyczne, szczególnie dla wybranego obszaru. Cechą atlasu geograficznego, jest jego działanie poprzez pokazanie zależności między treścią map różnotematycznych tego samego obszaru, stąd jego ważną cechą powinna być porównywalność map (przyrodniczych, ludnościowych, gospodarczych). Problem porównywalności map jest istotny szczególnie w kartografii statystycznej.

Idea tworzenia atlasów regionalnych łączyła się od dawna z problematyką badawczą odnoszącą się do obszaru danego regionu. Atlas taki mógł być wielorako wykorzystany. Z jednej strony był materiałem sumarycznym, powstałym na bazie prac

studialnych, a z drugiej strony cennym kompendium informacyjnym dla późniejszych prac porównawczych.

Już na początku XIX wieku sporządzano takie opracowania dla dzisiejszego terenu Warmii i Mazur, wtedy obszaru Prus Wschodnich, jako części terytorium Królestwa Pruskiego. Początkowo w atlasach tych przeważała tematyka historyczna. Były to zbiory map pokazujących retrospektywnie fakty historyczne w okresie kilku wcześniejszych stuleci. Chodziło o pokazanie zmian granic zewnętrznych państwa pruskiego na tle pozostałych państw Europy za panowania poszczególnych władców i ich polityki. Później autorzy atlasów regionalnych dla tego obszaru rozszerzyli ich tematykę dodając do historycznej ekonomiczno-gospodarczą i włączając pewne elementy statystyki. Objętość i szczegółowość treści takich opracowań uwarunkowane były zapewne ich przeznaczeniem. Problematyka historyczna, demograficzna i toponomastyczna opracowywana była z reguły obszerniej, gdyż chodziło tu o udowodnienie przynależności tych ziem oraz jej germańskich korzeni. Szczególny tego wyraz stanowią atlasy z początku XX wieku, w świetle wydarzeń historycznych i politycznych na tym terenie (polityka germanizacyjna, plebiscyt).

Drukowano równoległe specjalne edycje szkolne (Schulatlas) na potrzeby nauczania w tutejszych szkołach niemieckich. Redagowano je w szczególny sposób, łącząc wiele elementów na pięknych, kolorowych, przemawiających do wyobraźni uczniów mapach i diagramach. Części tekstowe uzupełniano bogatym materiałem fotograficznym.

Biblioteka Naukowa w Ośrodku Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, która gromadzi przede wszystkim *prussica* pochodzące z depozytów pierwszych powojennych olsztyńskich placówek badawczych (Instytutu Mazurskiego i Stacji Naukowej PTH, zintegrowanych po 1963 r.) oraz darów od osób prywatnych, posiada w dziale zbiorów specjalnych skromną lecz niezwykle interesującą kolekcję kartograficzną.

Porządkując i opracowując ten zasób w latach 1980–1983, początkowo na potrzeby użytkowników biblioteki, sporządziłem nowy model katalogu terytorialno-tematycznego dla tego typu zbioru kartograficznego z możliwością jego zastosowania w podobnych bibliotekach regionalnych¹. Zbiór obejmuje około 40 atlasów różnego typu z XVIII–XX wieku pochodzących ze znanych oficyn wydawniczych oraz ponad 600 map pojedynczych i wieloarkuszowych, datowanych od XVII do XX wieku, prezentujących przede wszystkim obszar Pomorza Wschodniego, Prus i powojennego regionu Warmii i Mazur.

Z tej kolekcji wybrałem w porządku chronologicznym i zestawiam niektóre ciekawsze egzemplarze atlasów regionalnych, opracowanych dla terenu byłych Prus Wschodnich i wydanych w oficynach niemieckich do 1939 roku. Są to:

¹ P. Grabowski, *Model katalogu materiałów kartograficznych dla potrzeb bibliotek*, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW, Warszawa 1985 (praca dyplomowa P.S.I.N.).

1. *Historischer Atlas von Preussen in zwölf illuminirten Charten*. Oprac. Baumgärtner, Leipzig 1816 (12 map obszaru historycznych Prus dotyczących okresu od 1273 do 1816 r.).
2. *Atlas zur Geschichte des Preussischen Staates in 10 blatt*. Oprac. E. Leeder, Geogr. Inst. Weimar 1866 (10 map dotyczących okresu od 1170 do 1815 r.)².
3. *Der Boden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates*. Oprac. August Meitzen, Berlin 1871 (atlas gospodarczy Prus).
4. *Heimatatlas für Ost-Preussen*. Oprac. Harms-Wiechert, Königsberg 1926 (mapy, plany miast, tabele statystyczne, sztychy, rysunki i fotografie).
5. *Schulatlas mit 8 Kartenseiten aus dem Heimatatlas für Ost-Preussen*. Oprac. Harms-Wiechert, Leipzig – Königsberg 1926 (opracowanie dla szkół na podstawie *Heimatatlas für Ost-Preussen*)³.
6. *Debes-Schlee Ostpreussischer Schulatlas*. Oprac. H. Wagner u. E. Debes, Leipzig 1932 (120 map ogólnogeograficznych i historycznych).

Niektóre z nich (poz.1, 2 i 3) odnotowuje także w innych kolekcjach „Centralny Katalog Zbiorów Kartograficznych w Polsce”, M. Łodyńskiego. Pozostałe nie są tam wymienione, a tym samym są dla nas bardziej cenne jako rzadziej spotykane.

Warto dodać, że w latach 1923–1925 ukazały się pierwsze atlasy krajoznawcze różnych województw Polski wydawane przez lwowską „Książnicę-Atlas” i przeznaczone do celów edukacyjnych i popularno-użytkowych. W 1929 r. ukazała się monografia gospodarcza Kresów Wschodnich uważana wówczas za pierwowzór atlasu regionalnego. Od roku 1929 do końca drugiej wojny światowej była przerwa w ukazywaniu się atlasów regionalnych obszaru Polski. Dopiero w latach powojennych odnotowujemy wydanie kolejnych takich atlasów. Obecnie w zbiorach biblioteki OBN w Olsztynie znajdują się:

1. *Atlas Ziem Odzyskanych*, Warszawa 1947, Główny Urząd Planowania Przestrzennego.
2. *Atlas historyczny Polski. Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*. Oprac. M. Biskup i L. Koc, Warszawa 1961, PWN.
3. *Atlas regionalny województwa olsztyńskiego*, Warszawa 1965, PPWK.
4. *Warmia i Mazury w rozwoju dziejowym (1466–1939) – Mapy historyczne*. Oprac. Gustaw Leyding, Olsztyn 1969, Pojezierze, OBN, „Biblioteka Olsztyńska” Nr 3⁴.

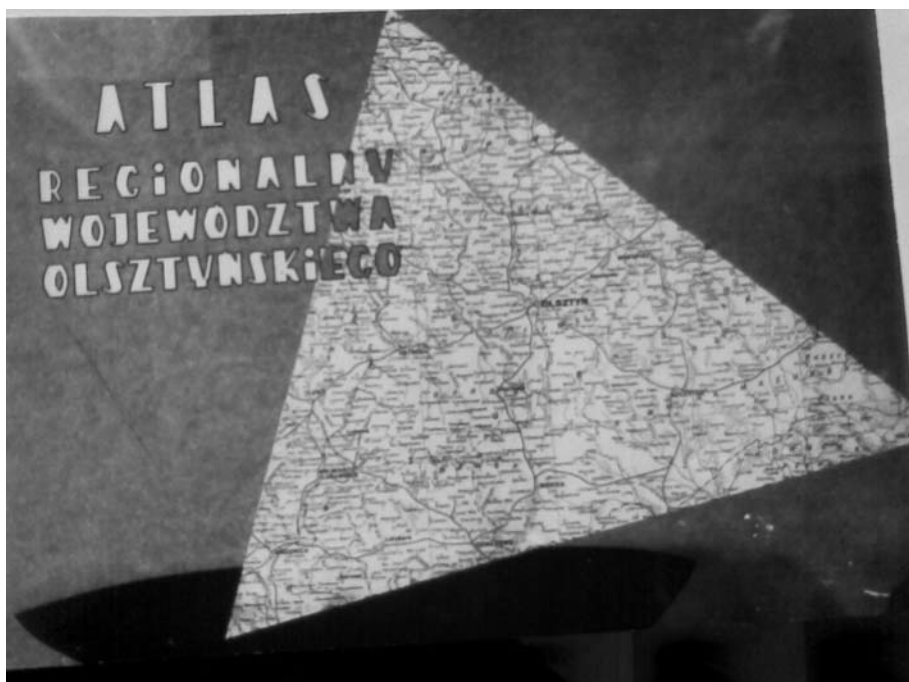
² Przed 1945 r. atlas znajdował się w zbiorach biblioteki gimnazjum im. I. Kanta w Królewcu, po 1945 r. w Instytucie Mazurskim, a obecnie w zbiorach OBN w Olsztynie.

³ W części historycznej atlas zawiera mapy Prus w okresie plemiennym i krzyżackim, mapę komturii i siedzib biskupstw, mapę stanowisk archeologicznych, plan Królewca z 1600 r. oraz fotografie ważniejszych obiektów historycznych.

⁴ Ze względu na brak opracowań kartograficznych dotyczących historii regionu Warmii i Mazur, w 1969 r. wydano nakładem OBN skrócone opracowanie o charakterze historycznego atlasu regionalnego. Zawiera on 7 map historycznych z komentarzem, opracowanych na podstawie książki Tadeusza Cieślaka *Pomorze wschodnie w XIX i XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem podziałów administracyjnych (1466–1939)*.

Ryc. 1. *Haimatatlās für Ost-Preussen*, Leipzig – Königsberg 1926 – strona tytułowa

Ryc. 2. *Atlas regionalny województwa olsztyńskiego*, Warszawa 1965 – strona tytułowa

Wkrótce po zakończeniu drugiej wojny światowej, w wyniku której ziemie na zachodzie i północy kraju powróciły do macierzy, podjęto wysiłek nad opracowaniem pierwszego po wojnie atlasu regionalnego Ziemi Odzyskanych, w tym także Warmii i Mazur, który ukazał się w 1947 roku. Odnotowujemy w nim wiele ciekawych danych, wynikających z samego okresu wojny, a obrazujących niespotykaną dotąd problematykę, np. lokalizacji obszarów niebezpiecznych (zaminowanych), obrazu zniszczeń wojennych miast i wsi oraz ruchu ludności, rejestrowanego w pierwszych latach po wojnie.

Franciszek Uhorczał wystąpił w 1952 r. z propozycją wydania nowych atlasów regionalnych. Jednak do realizacji tego zamierzenia doszło dopiero w latach sześćdziesiątych. W latach 1962–1973 wydano 8 atlasów województw o różnym zakresie tematyki. Wśród nich znalazł się atlas województwa olsztyńskiego wydany w 1965 roku.

W jubileusz dwudziestolecia Polski Ludowej, kiedy dysponowano już nowymi materiałami, w Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Olsztynie opracowano *Atlas regionalny województwa olsztyńskiego*, wydany przez PPWK w 1965 roku. Nawet dziś stanowi on znakomite źródło informacji o życiu gospodarczym i kulturalnym naszego regionu w tamtym okresie. Na 37 kolorowych mapach przedstawiono bogatą charakterystykę ludnościową, gospodarczą i kulturalną województwa, obejmującego wówczas prawie cały region Warmii i Mazur. Zmiana podziału administracyjnego Polski w 1975 r. spowodowała, iż nie ukazały się przygotowane do wydania kolejne atlasy (województw gdańskiego, krakowskiego, lubelskiego).

W obszarze tematyki historycznej pojawiają się także prace naukowo-badawcze, zawierające elementy kartograficzne, zaliczane często do atlasów historycznych regionu. Problematyką tą zajmowało się głównie środowisko historyków lub naukowców pokrewnych dziedzin humanistycznych z różnych ośrodków naukowych. Wskazane byłoby jednak, moim zdaniem, zwiększenie udziału kartografów w takich zespołach w celu wypracowania jednolitej i poprawnej metodyki redagowania map tematycznych do kolejnych edycji lub wznowień regionalnych atlasów historycznych.

W ostatnim okresie obserwujemy powstanie nowych odmian map tematycznych, w związku z nowymi tendencjami działalności kartograficznej, na stykach kartografii z innymi obszarami wiedzy. Koncepcja tworzenia atlasów regionalnych na bazie wielokierunkowych badań wydaje się być nie tylko ze wszech miar pożyteczna, ale wręcz potrzebna, aby odkryć i pokazać całokształt zjawisk występujących w danym regionie. Zdaję sobie sprawę jak trudne jest to zadanie. Są już problemy z ustaleniem samego zakresu pojęcia „atlas regionalny” na podstawie bardzo ogólnych wstępnych kryteriów, takich jak:

- czas (okres historyczny, chronologia);
- obszar (miejsce, region);
- tematyka (problem, dziedzina, zakres).

Rozumiem, iż każde z nich zawiera cały szereg szczegółowych parametrów, precyzujących stopień dokładności, a przy tym głębokości badań wybranych problemów. Szczegółowość ta ograniczana jest często możliwością pozyskania materiału archiwalnego, nie zawsze kompletnego, a niekiedy znacznie rozproszonego. Dotarcie do niego może być obecnie coraz łatwiejsze przy skutecznym systemie informacyjno-wyszukiwawczym w wielu dziedzinach nauki.

Przezwyciężając stopniowo napotykaną trudności, a przy tym dostrzegając potrzebę uzupełniania pewnych luk w badaniach wczesnych okresów dziejowych naszego regionu, postanowiono podjąć taki temat w naszej placówce, zajmującej się badaniami nad regionem Warmii i Mazur. Utworzono w tym celu przy OBN w Olsztynie specjalny zespół, złożony z naukowców różnych specjalności, który rozpoczął pracę nad słownikiem i atlasem średniowiecznej Warmii, jako opracowaniem wielopłaszczyznowym. Społecznie współpracujący od kilku lat zespół, złożony ze specjalistów wielu dziedzin (historyków, socjologów, demografów) dokłada wszelkich starań, aby materiał opracować wyczerpująco, wykorzystując wszelkie dostępne źródła archiwalne, chcąc tym samym dorównać istniejącym opracowaniom dla innych regionów Polski. Analiza dokumentów kartograficznych, uzupełniona dodatkowymi szczegółowymi badaniami pozwoli uzyskać cenne przesłanki dla współczesnych nowych opracowań. Wtedy też można będzie zinterpretować szereg procesów, dokonujących się na tym terenie w okresie jego wczesnego rozkwitu. Prace zaplanowano etapowo z perspektywą na kilka lat. Tymczasem ciekawsze, pojedyncze, odnalezione tu egzemplarze map ukazywać się będą stopniowo w postaci reprintów, jako załączniki do historycznych publikacji regionalnych. Mogą one stanowić w przyszłości znakomitą bazę przy opracowaniu regionalnego atlasu historycznego Warmii, Mazur i Powiśla. Zapotrzebowanie na publikacje kartograficzne było w Polsce zawsze bardzo duże i znacznie przekraczało możliwości wydawnicze przedsiębiorstw. Mimo, iż tradycje polskiej kartografii w dziedzinie opracowywania i wydawania atlasów są bardzo bogate, to zaspokojenie potrzeb w odniesieniu do atlasów regionalnych jest ciągle dalekie od oczekiwań.

**SELECTED REGIONAL ATLASES OF THE FORMER EAST PRUSSIA, VARMIA AND MASURIA
IN THE CARTOGRAPHIC COLLECTION OF THE RESEARCH CENTRE IN OLSZTYN**

Summary

There is a long tradition of geographic and historical atlases with the content limited to a particular region (natural, historical, administrative). Regarding the region of former East Prussia, today the region of Varmia and Masuria in north-eastern Poland, such atlases had already been published at the beginning of the 19th century. Initially they were dominated by historical issues – changing borders of the Prussian state since its origin. These atlases were later extended to include demographic and economic maps, as well as statistical tables. Simultaneously their school editions were printed for use in German schools in the region.

The library in the Wojciech Kętrzyński Research Centre in Olsztyn has a modest but interesting cartographic collection. It consists of 40 atlases and over 600 maps from the 17th–20th centuries, presenting mainly territories of Prussia, East Pomerania and today region of Varmia and Masuria. The collection also comprises German regional atlases, prepared for the region of former East Prussia before 1939. The author of this article compiles the titles, names of the authors, as well as the place and date of issue of six such atlases, the oldest of which was published in 1816.

The library collection also includes atlases of this region, prepared and published after WWII. Already in 1947 *Atlas Ziemi Odzyskanych* (Atlas of Regained Territories) was published; it contained unique maps showing the specific situation at the time (war damage, large population movements) in the areas of western and northern Poland. *Atlas regionalny województwa olsztyńskiego* (Regional Atlas of the Olsztyn Voivodeship) from 1965 also has a very rich content. Currently fellows of the Research Centre in Olsztyn are working on the dictionary and atlas of medieval Varmia, and there are plans to prepare a regional historical atlas of the whole Varmia, Masuria and Lower Vistula Region in the future.

